

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА
УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

**УКРАЇНСЬКИЙ ВИБІР:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Вимушена міграція українців під час гібридної війни

**ПРЕС – ДАЙДЖЕСТ
2023 р.**

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Відділ наукової інформації та бібліографії

*Український вибір:
виклики та перспективи*

Українські міграційні процеси в умовах воєнного стану

ПРЕС-ДАЙДЖЕСТ
2023 р.

Запоріжжя
2023

УДК 314.15-026.49:355.457(477)«2022/...»
У45

У45 Українські міграційні процеси в умовах воєнного стану: прес-дайджест. 2023 р. / КЗ «ЗОУНБ» ЗОР, Від. наук. інформації та бібліографії ; [підгот. М. Гаполова]. – Запоріжжя : [ЗОУНБ], 2023. – 23 с. – (Український вибір: виклики та перспективи).

Повномасштабне російське вторгнення в Україну вплинуло на підвищення безробіття, масовий виїзд громадян за кордон, економічну та політичну нестабільність. У найближчому майбутньому питання рееміграції українських громадян стане серйозною проблемою, що матиме вплив не лише на подолання руйнувань та втрат, спричинених військовим конфліктом, а й на відновлення соціально-економічної стабільності держави.

Прес-дайджест «Український вибір: виклики та перспективи – 2023» присвячений темі міграції українців в умовах воєнного стану.

Шимченко Л. А.

Міграційні процеси в Україні в період повномасштабної війни: безпекові гарантії та правові можливості

Міграція населення в XXI столітті є закономірним результатом глобалізаційних процесів, що пов'язані з появою нових технологій виробництва, цифровізацією економіки, розширенням діяльності та впливу світових транснаціональних корпорацій, удосконаленням процедур перетину кордонів та ін. Глобалізаційні процеси активізують населення країн до пошуку роботи з хорошими заробітками, комфортнішого життя, якісної медицини, перспективної освіти та можливості самореалізації.

Для України в умовах миру, як і для інших країн глобалізованого світу, характерним було долучення до світових міграційних процесів у формі міжнародного обміну трудовими ресурсами, туристичне переміщення, освітня та наукова міграція. На 2016-2018 роки Україна входила до першої десятки країн-донорів міжнародних мігрантів у світі.

Солідними були й фінансові перерахунки трудових мігрантів, які щороку перераховували до України мільярди гривень. Так тільки з 2018 по 2021 рік включно ними було перераховано \$54 млрд (за даними НБУ), що склало кожного року в середньому 8,3% від ВВП України, що є надзвичайно суттєвим показником.

На 2021 р., наприклад, найбільш затребуваними були українські працівники ІТ-сфери, де, за інформацією кадрового порталу grc.ua, заробітна плата становила від 40 до 250 тис. грн. Із задоволенням в

країнах Європи використовували наших спеціалістів у сфері маркетингу; вимогою було знання англійської та інших мов, вмінь комунікувати та презентувати. Частина українських мігрантів працювала на будівництвах, де обмежень щодо різноробочих майже не було, але найбільше цінувалися проєктувальники. Велика кількість українців працювала в сільському господарстві європейських країн. В умовах пандемії зріс попит на медичних працівників та фармацевтів. Оплата в рази вища від української. Активно переїжджали на роботу за кордон українські водії. Середня пропонована заробітна плата водіїв в Україні становила 21200 грн. В країнах ЄС для фахівців ідентичної кваліфікації пропонують набагато більше.

Переважна частина зароблених грошей перенаправлялася в Україну. Прослідковується тенденція до зростання переказів в стабільні періоди розвитку України і світу та різке зменшення на час повномасштабної війни Росії проти України. Українські біженці, яких з початку повномасштабної війни виїхало близько 12 млн. осіб, витрачають на проживання по підрахунках НБУ по 2 млрд. дол. на місяць, тобто за 2023 рік буде 24 млрд. дол.

Перекази в Україну зменшилися через те, що біженцями переважно є жінки від 30 до 39 років з дітьми і витрати більшою мірою йдуть на вивчення мови, на навчання в школах, на харчування та проживання. Таким чином, поповнюються бюджети країн, що надали притулок українцям з дітьми.

В європейських країнах з початком повномасштабної агресії Росії проти України було застосовано норми Директиви Ради 2001/55/ЄС «Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб і відповідальності за наслідки такого прийому» від 20 липня 2001 р. Відповідно до цих норм країни гарантують біженцям право на проживання, медичні послуги та освіту.

Проблема проживання, за свідченням багатьох джерел, вирішувалась державами з урахуванням внутрішніх можливостей: так у Польщі зазначався термін легального перебування із статусом тимчасового захисту – 18 місяців; в Німеччині – дозвіл без посвідки на проживання –

90 днів, зі статусом тимчасового захисту – 1 рік з можливим продовженням даного статусу; Чехія дотримувалася норм, подібних до Німеччини, але з вимогою реєстрації в триденний термін в поліції (у відділі справ іноземців). У Бельгії, де станом на січень 2023 р. перебуває понад 50 тисяч українських біженців, що мають право на проживання в тимчасових притулках або оформити карту на проживання чи прописку. При проживанні в соціальному житлі українським біженцям гарантується гуманітарна допомога у формі харчових наборів, безкоштовна медична страховка, вивчення мови, освіта для дітей і право на офіційне трудовлаштування. Загальні фінансові виплати на сім'ю не мають перевищити 1537,90 євро. В суму входить: на дорослого - по 758,64 євро, на дитину – 150-220 євро, на самотнього дорослого – 1139,97 євро.

Великим феноменом міграційних процесів до Європи під час вторгнення Росії в Україну в 2022 році стало доброзичливе прийняття українських громадян, швидке виділення коштів під програми розміщення біженців, правовий та фінансовий захист.

Офіційні українські джерела також зазначають, що міграція під час російського вторгнення в Україну відбулася і до країни-агресора: частково добровільна, переважно – примусова депортація. За оцінками ООН на кінець листопада (мається на увазі листопад 2022 року) український кордон з РФ перетнули понад 2 млн. 852 тис. українців, а в Білорусі опинилось, відповідно, понад 17 тис.

Оскільки серед великої кількості депортованих українців – діти, Верховна Рада України прийняла звернення до Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН з прав дитини, Міжнародного суду ООН, Верховного комісара ООН у справах біженців. Україна постійно піднімає питання про функціонування на території Росії та окупованого Криму таборів для «ідеологічного перевиховання» українських депортованих дітей. Майже за рік через них пройшли щонайменше 6 тис. українських дітей, про що повідомив представник Держдепартаменту США Нед Прайс, пославшись на офіційний звіт Conflict Observatory.

17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав ордер на арешт президента В. Пугіна та уповноваженої з прав дитини М. Львової-Белової. Їх офіційно звинувачено за примусову депортацію

дітей з окупованих українських територій. За даними ОГП, офіційно зафіксовано депортацію понад 16 тисяч дітей з Донецької, Луганської, Харківської та Херсонської областей, але реальна цифра може бути значно більшою. У травні минулого року Путін підписав указ про спрощення надання українським дітям російського громадянства, що відкриває шлях до їхнього усиновлення в Росії. І це є однією з найтрагічніших особливостей «міграційних процедур» періоду повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Міграційні процеси в умовах повномасштабної війни є дійсно своєрідним феноменом сучасності і тому потребують всебічного і глибокого дослідження науковцями, політиками, світовою громадськістю.

Економічний вісник університету. – 2023. – Вип. 57. – С. 120-125.

Джаман В. О., Джаман Я. В.

Географія міграцій населення України за умов повномасштабної війни росії проти України

Повномасштабна війна Росії проти України (з 24 лютого 2022 року) зумовила значні потоки вимушеної міграції населення України, катастрофічно зросла (у порівнянні з періодом війни 2014 – 2021 років) кількість біженців, внутрішньо переміщених осіб, тимчасово захищених осіб, примусово вивезених тощо.

Інформаційною основою аналізу територіальних особливостей вимушених міграційних потоків населення України слугували офіційні дані Міністерства соціальної політики України, Міжнародної організації з міграції (МОМ), Eurostat, Державної прикордонної служби України (ДПСУ), Агенства ООН у справах біженців (УВКБ ООН), аналітичного центру Cedos.

Впродовж уже першого місяця після російського повномасштабного вторгнення на територію України вимушеними мігрантами (за матеріалами досліджень Міжнародної організації з міграції) стали приблизно 10,1 млн. українців, у тому числі: емігрували за кордон 3,6 млн. осіб (щоденно державний кордон перетинали до 150 тис. осіб), в межах України мігрувало майже 6,5 млн. осіб. Міграція в межах держави

відбувалася залежно від географії бойових дій, тому міжрегіональний розподіл вибулих був наступним: зі східного регіону мігрували 2344,9 тис. осіб, з міста Києва та Київської області – 1936,8 тис., з північного регіону – 1302,0 тис., з південного – 485,8 тис, центрального – 220,2 тис., західного – 187,9 тис. осіб. Найбільша кількість населення мігрувала в західний регіон України – понад 2,5 млн. осіб.

Частина українців мігрувала вдруге, оскільки за 2014 - 2021 роки війни вони вже здійснили переселення з тимчасово окупованих територій АР Крим, міста Севастополя і частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях. Так, за 2021 рік (за матеріалами Міністерства соціальної політики України) на облік було поставлено 1459,2 тис. внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Найбільше їх було в Донецькій (512 тис.), Луганській (282 тис.), Харківській (136 тис.), Київській областях і місті Києві (163 тис. осіб). Оскільки ці регіони на початку повномасштабної війни опинилися в зоні бойових дій, колишні переселенці вимушені були мігрувати знову.

За даними Державної прикордонної служби України станом на 24.05.2022 р. (за три місяці повномасштабної війни), з 24 лютого 2022 р. прикордонники оформили понад 7,4 млн. осіб, що перетнули державний кордон України в двох напрямках, у тому числі: виїхали понад 4,8 млн., в'їхали – більше 2,2 млн. осіб. При цьому, з 10 травня почала реєструватися перевага імміграції над еміграцією. Частина реемігрантів повернулася на Батьківщину, щоб вступити до збройних сил України для захисту Вітчизни і рідних від ворога. Водночас з тимчасово окупованих територій України (за матеріалами Уряду України станом на 26.05.2022 р.) було депортовано до Росії 1,4 млн. українців, у тому числі 230 тисяч дітей.

Кількість мігрантів, що перетнула державний кордон України після початку повномасштабної війни становила (дані ООН станом на 15.11.2022 р.): виїхали – 15,3 млн. осіб, повернулися – 7,7 млн., залишилися за кордоном – 7,6 млн. осіб. Згідно з опитуванням UNHCR: 87 % - це жінки з дітьми, 65 % жінок – працездатного віку, приблизно 70 % мігрантів мають вищу освіту (отже, це потужний працересурсний потенціал). У країнах Європи перебуває приблизно 4,5 млн. українців, вони активно інтегруються в європейський ринок праці.

Впродовж березня – жовтня 2022 р. (за даними Eurostat) українцям надано статус тимчасового захисту в таких країнах Європи: найбільше в Польщі – для 1489550 осіб, понад 847 тис. – в Німеччині, біля 450 тис. – в

Чехії; більше 100 тис. – в Іспанії (148,6 тис.), Болгарії (141,4 тис.), Італії (138,8 тис.), Великобританії; від 50 тис. – до 100 тис. осіб – у Словаччині (98,6 тис.), Нідерландах (93,9 тис.), Австрії (85,5 тис.), Франції (80,2 тис.), Румунії (78,9 тис.), Швейцарії (65,6 тис.), Литві (62,1 тис.), Ірландії (61,8 тис.), Бельгії (58,3 тис.); від 25 тис. – до 50 тис. осіб – у Швеції (43,8 тис.), Португалії (43,1 тис.), Фінляндії (41,1 тис.), Естонії (38,6 тис.), Латвії (35,5 тис.), Данії (30,3 тис.), Норвегії (28,9 тис.), Угорщині (28,3 тис.); від 10 тис. – до 20 тис. осіб – у Греції (20,2 тис.), Хорватії (18,0 тис.), Кіпрі (11,5 тис.); а також у Словенії (6,9 тис.), Люксембурзі (4,7 тис.), Ісландії (1,9 тис.), Мальті (1,5 тис.) та Ліхтенштейні (360 осіб). Еміграція з України до Канади за період з 01.01.2022 р. до 28.05.2023 р. становила 227751 особи, в тому числі 156280 осіб за програмою CUAET (канадсько-українського дозволу на екстрені поїздки).

Українська географія у викликах війни : зб. тез доп. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., 08-09 черв. 2023 р. – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2023. – С. 12-14.

Горбань С., Біленко О., Трубнік Т.

Вплив міграційних процесів на економіку України

Останніми роками країни Східної Європи переживають значні міграційні тенденції, зумовлені насамперед економічними, соціальними та політичними факторами. Основні моделі включають внутрішню та зовнішню міграцію, причому остання часто включає переїзд до країн Західної Європи. Поширеним мотивом міграції є пошук кращих економічних можливостей і підвищення рівня життя.

Що стосується України, то за останні два десятиліття країна пережила різні міграційні моделі, які можна умовно поділити на чотири основні етапи:

1. *Ранній період після здобуття незалежності (1991–2004 рр.).* Цей етап характеризувався значною внутрішньою міграцією, насамперед із села в місто, а також виїздом значної кількості українців за кордон, переважно в Росію та інші країни СНД. У цей період спостерігався високий рівень трудової міграції, коли велика кількість українських працівників шукала можливості працевлаштування в сусідніх країнах.

2. *Інтеграційний період (2004–2013)*. У цей час в Україні продовжувала відбуватися внутрішня міграція, зокрема, з села в місто. Однак країна також спостерігала зростання зовнішньої міграції, особливо до країн Західної Європи, внаслідок розширення Європейського Союзу та запровадження безвізового режиму для громадян України. Цей період характеризувався зростанням трудової міграції, коли багато українців шукали роботу в Польщі, Італії, Іспанії та інших країнах ЄС.

3. *Окупаційний період (2014–2021)*. Військові операції на сході України суттєво вплинули на міграційні моделі всередині країни. Внаслідок бойових дій з'явилася велика кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), багато українців покинули зони війни в Донецькій і Луганській областях. У цей період також зросла еміграція: українці шукали притулку в сусідніх країнах, насамперед у Польщі та інших державах ЄС. Трудова міграція продовжувала залишатися важливим фактором, оскільки все більше українців шукали можливості працевлаштування за кордоном.

4. *Воєнний період (24 лютого 2022 р. – дотепер)*. Російсько-українська війна, що розпочалася 24 лютого 2022 року, мала глибокий вплив на міграційні процеси в Україні. Масштабні військові дії та масштабні руйнування призвели до масового переміщення людей, мільйони українців покинули свої домівки в пошуках безпеки всередині країни або за її межами. У цей період значно зросла кількість біженців і шукачів притулку, причому українці шукають захисту в сусідніх країнах, зокрема в Польщі, Угорщині, Словаччині, Румунії та Молдові, а також в інших державах-членах Європейського Союзу.

Війна також вплинула на внутрішню міграцію, оскільки багато українців були змушені покинути свої домівки через бойові дії, часто переїжджаючи до безпечніших районів у західній і центральній частинах країни. Український уряд і різні міжнародні організації працюють над наданням гуманітарної допомоги переміщеному населенню, включаючи надання притулку, продуктів харчування та медичної допомоги.

Отже, нинішній воєнний період кардинально змінив міграційні моделі в Україні, оскільки війна спричинила масове переміщення населення та значне зростання кількості біженців і шукачів притулку. Сьогоднішня статистика щодо міграційних потоків узагальнена у табл. 1.

Таблиця 1

Міграційні процеси України в період війни 2022 року

Категорія	Кількість людей	Джерело
Внутрішньо переміщені особи (ВПО)	>7 мільйонів	УВКБ ООН та МОМ
Біженці та шукачі притулку	9,567,033	УВКБ ООН
Маятникові транскордонні переміщення	3,793,403	Міжнародна організація з міграції (МОМ)
Громадяни України за кордоном	> 2 мільйони	Міжнародна організація з міграції (МОМ)
Населення на тимчасово окупованих територіях (ТОТ)	> 1,5 мільйона	УВКБ ООН та МОМ
Мобілізоване населення в Україні	Понад 1 мільйон	Міністерство оборони України

Війна, що триває в Україні, має значні наслідки для демографічного розвитку країни. У 2023 році населення України скоротилося до 33 мільйонів осіб, що є суттєвим зниженням порівняно з попередніми роками.

До війни демографічні прогнози показували поступове зменшення населення країни. У 2014 році населення становило 45 245 тис. осіб, зменшившись до 44 396 тис. осіб у 2020 році. Довоєнні прогнози передбачали подальше скорочення до 43 646 тисяч до 2025 року і, зрештою, до 36 618 тисяч до 2060 року.

Війна суттєво змінила ці прогнози. Скориговані дані щодо чисельності населення на 2025 рік свідчать, що населення зменшиться до 33500 тисяч, що є значним скороченням порівняно з довоєнними прогнозами. До 2030 року очікується, що чисельність населення становитиме 32825 тисяч, і вона продовжить зменшуватися, досягнувши 31 328 тисяч до 2040 року, 30 618 тисяч до 2045 року, 29 869 тисяч до 2050 року, 29028 тисяч до 2055 року і, врешті-решт, 28 106 тисяч до 2060 року.

Значні зміни в структурі населення України внаслідок війни, що триває, матимуть глибокі наслідки для економіки країни. Щоб більш детально дослідити ці зміни, варто врахувати, що станом на 2022 рік в Україні налічувалося 10 841 117 пенсіонерів. Війна, яка триває, призвела

до переміщення молодих людей, що загострює проблему старіння населення. Зі зменшенням кількості економічно активного населення країна зіткнеться з низкою викликів у підтримці економічного зростання та забезпеченні соціального добробуту своїх громадян.

За даними Світового банку очікується, що до кінця 2023 року приватне споживання скоротиться на 50% порівняно з минулим роком. Це явище, а також обмеження можливостей експорту української продукції, негативно впливає на інвестиційний клімат.

Рівень прямих іноземних інвестицій в Україну сьогодні становить 0%. В умовах війни показник не змінюватиметься, хоча в період післявоєнного відновлення притік прямих іноземних інвестицій буде прискореним.

Податкові надходження до державного бюджету зменшуються, а витрати на додаткові соціальні видатки зростають. Наприклад, сума виплат для тимчасово переміщених осіб перевищує 14 млрд грн на місяць.

Уповільнення зростання ВВП. В умовах скорочення робочої сили та старіння населення зростання ВВП, ймовірно, сповільниться. Міжнародний валютний фонд (МВФ) прогнозує, що в 2024 році реальний ВВП України зросте на 4,1%, а в 2025 році економічне зростання прискориться до 6,4%.

Криза ринку праці. Зменшення кількості населення працездатного віку призведе до дефіциту кваліфікованих працівників, що може викликати підвищення заробітної плати для тих, хто залишиться. Однак це також може призвести до зниження продуктивності та збільшення витрат для бізнесу. МВФ прогнозує, що кількість робочої сили в Україні до 2050 року зменшиться на 30%.

Охорона здоров'я. Старіння населення означає збільшення попиту на медичні послуги, що створить додатковий тиск на систему охорони здоров'я. Всесвітня організація охорони здоров'я прогнозує, що до 2050 року частка населення старше 65 років зросте до 31,5%, що значно збільшить попит на медичні послуги.

Соціальне забезпечення. Зі зростанням кількості пенсіонерів та скороченням робочої сили система соціального забезпечення може опинитися під тиском. МВФ прогнозує, що старіння населення збільшить державні витрати на пенсії та охорону здоров'я.

Для запобігання майбутнім економічним кризам в Україні уряд міг би розглянути можливість впровадження наступних рекомендацій, що

ґрунтуються на міграційній та демографічній політиці:

- ✓ *Заохочувати імміграцію кваліфікованих працівників.* Для того, щоб компенсувати втрату економічно активного населення внаслідок міграції, уряд міг би зосередитися на залученні кваліфікованих працівників із інших країн. Цього можна досягти шляхом запровадження цілеспрямованої імміграційної політики.
- ✓ *Розвивати вітчизняну робочу силу.* Уряд може інвестувати в освітні та навчальні програми для розвитку вітчизняної робочої сили, особливо в секторах, які відчувають дефіцит робочої сили.
- ✓ *Покращити соціальні послуги.* Надання кращих соціальних послуг, таких як охорона здоров'я та освіта, може заохотити людей залишатися в Україні, а не мігрувати до інших країн у пошуках кращих можливостей.
- ✓ *Заохочення зростання населення.* Уряд може впроваджувати політику, спрямовану на заохочення зростання населення, наприклад, пропонуючи стимули для подружніх пар мати більше дітей або покращуючи підтримку сімей з дітьми.
- ✓ *Усунути політичну нестабільність.* Війна, що триває в Україні, спричинила поглиблення економічної кризи. Уряд повинен працювати над вирішенням ситуації і сприяти стабільності в країні.

Реалізуючи цю політику, Україна могла б зменшити негативний вплив міграції та демографічних змін на економіку і запобігти майбутнім економічним кризам.

Економіка та суспільство. – 2023. - № 49.

Теслюк Р.

Наслідки вимушеної міграції для демографічного розвитку України

Повномасштабна війна Росії проти України є найбільшим військовим протистоянням в Європі з часів Другої світової війни. З-поміж усіх наслідків війни особливо драматичними для України можуть бути демографічні наслідки.

У 2014 р. анексія Криму та розв'язана агресором війна на сході країни змусили мігрувати мільйони українських громадян. Потужні хвилі внутрішнього (1,476 млн ВПО на кінець 2021 р.) та зовнішнього (0,76 млн

на березень 2015 р.) переселень суттєво поглибили демографічну кризу в Донецькій та Луганській областях. Під окупацією РФ залишилося 2,3 млн українських громадян Криму, у маріонеткових псевдореспубліках «ДНР» і «ЛНР» – близько 3,5 млн. У АР Крим та Севастополі почали прибувати численні російські іммігранти, що суттєво вплинуло, зокрема, на мовно-етнічний склад населення півострова. За оцінками, за 8 років окупації до Криму переселилося 500 – 800 тис. росіян.

Водночас демографічну кризу в Україні поглиблював стабільно високий рівень зовнішньої міграції. За оцінками експертів, у 2019 – 2021 рр. за кордоном одночасно могли перебувати близько 2,5 – 3 млн українських трудових мігрантів. Важливо пам'ятати, що трудова міграція охоплює населення переважно в репродуктивній віці, що є чинником зниження народжуваності в країні та загалом деформує демографічні процеси.

Усього за останні 30 років чисельність населення України (у міжнародно визнаних кордонах) зменшилася на 8,4 млн осіб (16,2% усього населення), що є найбільшим абсолютним показником з-поміж країн світу за цей період. За середнім прогнозом ООН, до кінця XXI ст. в Україні проживатиме 20,4 млн осіб. В іншому прогнозі обґрунтовується ще більші обсяги скорочення населення України за цей період – до 17,6 млн осіб або на 60%. Середній сценарій іншого прогнозу вказує на 22,4 млн осіб на початок 2100 р., водночас зазначається, що збереження негативних демографічних тенденцій може значно прискорити скорочення населення до 13,2 млн. Тут важливо розуміти, що всі наведені прогнози було розраховано, виходячи з чисельності населення, його складу та демографічних трендів до початку повномасштабної війни.

Вплив сучасної вимушеної міграції на демографічний розвиток України та її регіонів варто оцінювати у кількісному та структурному вимірах.

У кількісному вимірі важливим є передусім той факт, що з початку вторгнення загалом близько третини мешканців України змінили своє місце проживання. За оцінками ООН, за 14 місяців повномасштабної війни станом на 02.05.2023 р. зафіксовано 8,183 млн біженців з України, в т. ч. близько 2,872 млн виїхало (насилено вивезено) в Росію, зокрема, від 260 до 700 тис тисяч українських дітей (в РФ озвучують число 738 тис.).

Окрім примусового переміщення українських дітей, яке, згідно з Конвенцією ООН, є однією з ознак геноциду, на окупованих територіях країна-агресор чинила і чинить низку військових злочинів та злочинів

проти людяності: вбивства, поневолення, переслідування, ув'язнення, катування, статеве насильство, примусову мобілізацію українських громадян до російської армії. Крім того, у випадку тривалої окупації Росія активно переселяє на захоплені території власних громадян. Після деокупації цих територій варто очікувати втечу частини населення – іммігрантів з РФ та колаборантів з числа українських громадян.

В Європі для тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту зареєстровані 5,065 млн українських біженців (на 02.05.2023 р.). Труднощі обліку перетину кордонів, особливості реєстрації біженців у деяких країнах Європи – ці причини вказують на те, що їхнє число, ймовірно, є меншим, ніж подане ООН: в країнах Європи – 3,8–4,7 млн, в Росії – близько 1,5 млн.

Окрім прямих (смертність та міграція) війна зумовлює значні непрямі демографічні втрати, що можуть бути оцінені вже після завершення війни. Зважаючи на масштаби міграції та глибину деформації демографічних структур, очікується значне падіння народжуваності в Україні. Цей показник в Україні був постійно кризовим тривалий час ще до вторгнення Росії (сумарний коефіцієнт народжуваності з 2015 р. різко знизився з 1,51 до 1,16 у 2021 р., тоді як для простого заміщення поколінь потрібно 2,15). Його подальше зниження є найбільшою демографічною загрозою в Україні у воєнний та післявоєнний час. Експерти вважають, що у воєнний час цей показник може впасти до катастрофічного рівня – 0,7.

Структурний вимір впливу міграції на демографічний розвиток пов'язаний з деформацією демографічних параметрів. Окрім власне зростання смертності, насамперед чоловіків у працездатному віці, війна спричинила підвищення рівня захворюваності, зокрема, внаслідок поранень та каліцтв, поширення посттравматичного синдрому та загострення хронічних хвороб. Відповідно зменшується тривалість життя і зростає розрив у значеннях цього параметру між чоловіками та жінками.

Вікова структура населення, деформована зниженням народжуваності та зростанням смертності, в майбутньому загрожуватиме дефіцитом працівників, збільшенням демографічного навантаження населенням похилого віку, загостренням проблем соціального забезпечення пенсіонерів за віком, військових ветеранів та постраждалих внаслідок війни.

Окремо варто виділити спровоковані війною деформації статевої структури населення у репродуктивному віці, що тривалий час в Україні

залишалася збалансованою. Українська армія, в якій служить близько 700 тис. осіб, включає в себе чоловіче населення – жінки в ній становлять лише 7,1%. Натомість серед українських вимушених мігрантів за кордоном більше 80% становлять жінки (з яких 2/3 – у репродуктивному віці), діти (1,742 тис. на початок квітня 2022 р., або 23% від загальної кількості дітей в Україні) та люди похилого віку.

Внаслідок війни деформації зазнають шлюбна та сімейна структури населення: зростає число неповних та дистантних сімей, що, з одного боку, призведе до падіння народжуваності, а з іншого – позначиться на розвитку та вихованні дітей, спричинить статево-вікові дисбаланси.

Безперечно, не всі вимушені мігранти залишаться закордоном. Однак, зважаючи на вплив різних чинників, можна припустити, що чисельність реемігрантів буде обернено пропорційною тривалості воєнного стану та агресії РФ і прямо пропорційною швидкості відновлення житлової, соціальної, господарської інфраструктури, ринку праці та загалом економіки. Іншими чинниками повернення є ступінь адаптації українських вимушених мігрантів за кордоном, зацікавленість країн-реципієнтів у них, що може призвести до відносно невеликого рівня еміграції чоловічого населення у післявоєнний час.

Українські вимушені мігранти: інтеграція, ідентичність, повернення : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 25 трав. 2023 р. - Львів, 2023. - С. 264-269.

Черненко Н. І.

Міграційні процеси в умовах війни: шляхи розв’язання проблем

Міграція може визначатися як переміщення осіб від місця їхнього постійного проживання через міжнародний кордон або в межах держави проживання. Її можна розглядати з різних сторін як з позитивними конотаціями (переїзд, щоб почати нову роботу, пошук кращих умов життя), так і з негативними конотаціями (втеча від політичного гноблення, конфлікту, насильства, катастрофи чи порушення прав людини).

Переміщення осіб відбувається протягом всієї історії розвитку людства, поки були природні або спричинені людиною катастрофи, зміни клімату, конфлікти, війни, переслідування та політична нестабільність.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), наприкінці 2021 року в усьому світі налічувалося 89,3 мільйона людей, які були змушені покинути свої домівки внаслідок переслідувань, конфліктів, насильства, порушень прав людини або подій, які серйозно хвилюють громадськість та порушують загальний порядок у країні. Це включає 27,1 мільйона біженців, 53,2 мільйона внутрішньо переміщених осіб і понад 4,6 мільйона шукачів притулку. Зараз у світі переміщених осіб більше, ніж за будь-який час після закінчення Другої світової війни.

Процес міграції складний, але його можна розділити на наступні окремі етапи.

Підготовчий етап. Перший етап починається з рішення «переїхати» членами сім'ї. Це містить в собі обмін листами, запит на візу або будь-яку іншу дію, яка підтверджує намір мігрувати. Він має різноманітні часові обмеження. Етап позначений низкою злетів й падінь, періодом ейфорії, за яким слідує короткий період розчарування. Погана продуктивність людей на цій стадії є наслідком зусиль, напруги та емоцій.

Акт міграції. Після прибуття людям, переміщеним в результаті війни, можливо, доведеться залишатися в тимчасових таборах у різних країнах, перш ніж вони дістануться до кінцевого пункту призначення. Способи міграційного акту також можуть значно відрізнятись.

Період надкомпенсації. Стрес після міграційного акту зазвичай не спостерігається протягом тижнів або місяців після міграції. У більшості випадків учасники не усвідомлюють стресового характеру всього отриманого досвіду за час подорожі та його сукупного впливу. У період безпосередньо після міграції, пріоритетом сім'ї є абсолютне виживання, тобто задоволення основних потреб. Новий іммігрант може демонструвати чітку концентрацію уваги, але загальне поле свідомості може бути розмитим або затьмареним. Багатьом сім'ям вдається встановити відносну акультурацію та акомодацию на місяці, тому конфлікти, як правило, залишаються на низькому рівні в цей період.

Період декомпенсації або кризи. У цій фазі відбувається переформатування нової реальності, ідентичності та сумісності з оточенням. Цей етап позначений конфліктами. Часто виникає потреба зберегти певні сімейні традиції, хоча вони відрізняються від нових реалій життя, доводиться відмовлятися від своїх звичок, оскільки вони не співпадають з оригінальною культурою, в якій перебувають мігранти. Цей етап є делікатним і часто складним, але його не уникнути. Його

проходить вся сім'я, що викликає певні конфлікти. Ефект спільного сімейного подолання кризи проявляється протягом місяців, а іноді років, після міграції.

Трансгенераційний вплив. Затримка адаптаційного механізму стає очевидною у другому поколінні сімей міграції. Якщо середовище схоже на країну походження, як правило, це уповільнює адаптаційні зміни й не спостерігається жодних наслідків, якщо друге покоління спілкується в цьому відокремленому середовищі. Однак якщо процес соціалізації відбувається в різних середовищах проживання, то те, чого унікало перше покоління, з'явиться в другому. Зазвичай це виражається у зіткненні між поколіннями, що називається міжгенераційним конфліктом цінностей.

Як ми бачимо, міграція - це не тільки стрес для розвитку особистості, а й культурні та ментальні зміни. Тож проблемою вимушеної міграції є не тільки втрата інтелектуальних, людських ресурсів країни, які зростають в результаті перетворення частини тимчасової міграції на постійну, а й зміна світогляду та традиційних цінностей.

З моменту вторгнення Росії в Україну наприкінці лютого 2022 р., 6,9 мільйона українців переїхали до інших європейських країн. Це вторгнення спричинило найбільшу кризу біженців у Європі з часів Другої світової війни. Спочатку більшість біженців осіли в країнах безпосередньо на захід від України: Польщі, Словаччині, Угорщині, Румунії та Молдови. Європейський Союз застосував Директиву про тимчасовий захист, яка надає українцям право перебувати в будь-якій країні ЄС протягом одного року. Європейські країни дуже прихильно сприйняли мігрантів з України та здебільшого підтримують Україну в конфлікті.

Які ж загрози й наслідки для економічного розвитку України несе ця вимушена міграція?

Очевидним стає той факт, що кількість українців, які втратили роботу, зростає, а кількість вакансій зменшується, це значно посилює негативний вплив як на економіку країни загалом, так і на ділову активність зокрема. В умовах війни громадяни та бізнес перебувають у стресовому стані. Відтік населення з постійних місць проживання і втрата постійної роботи суттєво уповільнює рівень споживання всередині країни й відповідно обсяги виробництва товарів та послуг. Питання безробіття може бути вирішальним також у прийнятті рішення щодо повернення мігрантів в Україну.

За даними Світового Банку скорочення приватного споживання до кінця поточного року прогнозується на рівні -50% від показників минулого року. Це явище негативно впливає на інвестиційний клімат.

Реальна картина сьогодення – це скорочення податкових надходжень до державного бюджету та одночасне збільшення видатків на додаткові соціальні витрати. Тож спрогнозувати в умовах війни та міграційної кризи співвідношення податкових надходжень до ВВП на найближчий час досить проблематично.

Рівень безробіття на стадії війни практично неможливо підрахувати. За різними аналітичними даними, у зв'язку з війною, роботу втратили від 5 млн до 15 млн працездатних громадян України. Якщо врахувати мобілізованих та тих людей, що знаходяться на тимчасово окупованих територіях, то цифра зростає в кілька разів, але навіть при найоптимістичнішому прогнозі - це в декілька разів більше, ніж у 2020 році під час обмежень, викликаних пандемією.

Пріоритетом і цінністю для економіки країни є люди, тому для повернення їх додому необхідно створити умови та забезпечити основні потреби. Маються на увазі не тільки фізіологічні потреби та безпека, а й умови для розвитку бізнесу, створення нових робочих місць.

Умови для цього є, оскільки цифровізація суспільства надає широкі можливості для створення нових галузей економіки, перетворення усіх сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними потребуватиме оптимізації та обслуговування, а отже нових спеціалістів та професій. Тому ІТ-сфера може допомогти у створенні нових робочих місць, уповільнити міграцію та розв'язати питання повернення спеціалістів додому.

Слід зазначити, що уряд України також запустив низку програм, які стимулюватимуть розвиток бізнесу. Це мікрогранти до 250 тис. грн на започаткування власної справи або розвиток бізнесу. Ці гранти сприятимуть розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства (державою фінансує до 70% інвестицій), гранти на створення тепличного господарства (фінансування державою 50-70%, але до 7 млн грн). Також державою фінансуються підприємства переробної промисловості (до 70% проекту) та інвестуються ІТ-стартапи (гранти та кредити на 0,75-8 млн грн). Але поки що ці програми не надто вплинули на зниження загального рівня безробіття. І розпочинати свою справу в умовах невизначеності

занадто ризиковано. Ситуація зміниться на краще, щойно ризики почнуть зменшуватися. Отже, зростання економічної активності населення та підвищення життєвого рівня є дієвим засобом регулювання міграції.

Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. Вип. 16. – Одеса: Вид. дім «Гельветика». - 2023. – С. 229-235.

Стопчак М.

Повернення та реінтеграція українських вимушених мігрантів: проблеми, можливі шляхи розв'язання

Збройні конфлікти у будь-якій країні завжди спричиняють міграційні кризи, адже значна частина населення такої країни прагне забезпечити як своє життя, так і життя своїх рідних. Не є виключенням і Україна. Бойові дії, які розпочали російські війська 24 лютого 2022 року, призвели до загибелі й травмування цивільного населення в різних регіонах країни, знищення багатьох об'єктів критичної інфраструктури, масових руйнувань цивільних об'єктів, особливо житла. Усе це спричинило масштабну міграцію українського населення за кордон. Вона несе чималі негативні наслідки для України не лише в теперішньому часі, а й в середньо- та довгостроковій перспективі – як для економіки, так і сфери оборони. Щодо економіки, то один з перших негативних наслідків міграційної хвилі – фінансовий. Виїхавши за кордон, мільйони українців почали розраховуватися там своїми українськими банківськими картками, що призвело до масштабного відпливу валюти з України. Для врегулювання ситуації фінансові інституції держави вжили низку жорстких заходів: довелося «спалити» протягом 2022 року понад 28 млрд доларів золотовалютних резервів. Проте, окрім фінансової нестабільності, міграція українців за кордон в сукупності з іншими чинниками призвела і до значної дезорганізації ринку праці, споживання та виробництва, а отже, до скорочення ВВП. За оцінками МВФ у 2022 році він за приблизними даними скоротився на 30,3%, базова інфляція склала 22,6%. І ці процеси, якщо не вжити кардинальних заходів для повернення мігрантів додому, будуть продовжуватись і в майбутньому. Наочні наслідки неповернення біженців наведені в аналітичній доповіді Українського інституту майбутнього: кількість

працездатного населення в Україні скоротиться до 10 млн осіб; Україна щорічно втрачатиме 60 млрд доларів; звуження внутрішнього ринку і обмеження росту ВВП не більше 2% в рік; криза пенсійної системи (до 2050 року третина населення України буде старше 60 років); зросте потреба в мігрантах з інших країн до 1–1,2 млн осіб на рік.

В першу чергу, важливим моментом є з'ясування масштабів міграції українців за кордон. На жаль, дані, наведені в офіційних документах міжнародних організацій, що займаються даною проблемою, суттєво різняться. Так, за даними УВКБ ООН, станом на 29 листопада 2022 року 7 891 977 українських громадян були змушені залишити Україну, майже 4,8 млн з них отримали тимчасовий захист. Водночас директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України Е. Лібанова вважає вищеназвані цифри біженців з України значно завищеними. На її думку, при визначенні кількості біженців потрібно користуватися даними Держприкордонслужби. Відповідно до них через західні кордони та кордон з Молдовою сальдо становить близько 2 млн осіб. Тому уточнення кількості мігрантів є важливим, оскільки це дозволить з'ясувати реальну кількість населення, яке залишилось в Україні.

По-друге, важливо чітко уявляти якісний склад мігрантів. Без його врахування стратегія повернення біженців до України може дати суттєвий збій. За даними Євростату, 50% біженців з України – це жінки, 13% – чоловіки та 37% – діти. Отже, за кордоном зараз перебуває понад 1 млн 806 тисяч дітей-біженців. Згідно з результатами соціологічного опитування, більшість українських громадян, котрі виїхали за кордон, – люди працездатного віку: 30–39 років – 42%, 40–49 років – 29%; 83% респондентів мають вищу або незакінчену вищу освіту; 30% українських біженців є висококваліфікованими фахівцями; 12% – кваліфіковані працівники; 14% – керівники підприємств або підрозділів, а також 14% – підприємці.

По-третє, слід чітко уявляти настрої мігрантів щодо повернення в Україну. За даними соціологічних досліджень, у жовтні 2022 року зафіксовано стабілізацію частки тих мігрантів, які хочуть повернутися додому за першої можливості (це 77%). За даними інших українських соціологічних опитувань, 36% респондентів висловлюють намір повернутися після того, як переконаються, що в місцевості, де вони жили, безпечно перебувати; 35% – відразу після того, як закінчиться війна; 13% – через рік або через кілька років після закінчення війни; 7% – після

того, як відновить роботу підприємство, на якому вони працювали, або будуть упевнені, що знайдуть іншу роботу вдома; 11% опитуваних планують повернутися найближчим часом, а 7% узагалі не планують повертатися в Україну (серед тих, хто має постійну роботу в країні перебування, таких 18%).

На сьогодні в державі немає єдиного документа, який би акумулював державну програму повернення мігрантів в Україну. Але є низка слухних пропозицій науковців з цього приводу.

1. Співпраця з країнами ЄС. Це досить політично чутливий крок, адже він зачіпає інтереси не лише України, а й низки європейських країн. За оцінками Європейського центрального банку, частка українських мігрантів у робочій силі в ЄС становитиме від 25% до 55% у середньостроковій перспективі. Одна з можливих домовленостей між ЄС і Україною передбачає формування відкритого ринку праці, де люди могли б самі вибирати, залишатися в Україні, чи повертатися назад до країни перебування під час війни. При цьому варто пам'ятати, що співпраця з ЄС має бути двостороннім процесом, враховувати всі ризики та можливості з обох сторін.

2. Швидка післявоєнна відбудова. Щоб українцям було куди повертатись, потрібно швидко відбудувати зруйновані регіони. При цьому варто пам'ятати, що для людей важливим є не лише відновлення зруйнованого житла, а й розбудова інфраструктури, чітка робота всіх, хто відповідає за відбудову кожного об'єкта, дієвий контроль за використанням коштів, щоб уникнути корупції.

3. Допомога людям із постраждалих регіонів. Вона може бути у вигляді як грошових виплат, так і забезпеченні житлом чи субсидування його оренди у регіонах України, які не зазнали руйнувань.

4. Допомога у пошуку роботи у безпечному регіоні, курси перекваліфікації. Для багатьох українців вагомим стимулом повернутись в Україну була б добре оплачувана робота в безпечному регіоні. Тут чимале поле для діяльності як для державних структур (Служба зайнятості), так і приватних організацій. Прикладом можуть бути європейські країни, де існують програми перекваліфікації, які оплачуються як урядами країн, так і благодійними організаціями. Такі курси могли б проводити і в безпечних областях України.

При цьому важливим моментом у роботі з мігрантами має бути реалістичний погляд щодо того, скільки реально їх може повернутися в Україну, особливо з огляду на те, що перспективи швидкого завершення

війни в Україні є на сьогодні не зовсім ясними. Відповідно потрібно розуміти, що затягування строків визволення території України від ворога буде значно послаблювати прагнення мігрантів до повернення на Батьківщину.

Українські вимушені мігранти: інтеграція, ідентичність, повернення : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 25 трав. 2023 р. - Львів, 2023. - С. 251-254.

УКРАЇНСЬКІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Прес-дайджест
2023 р.

Підготувала: *М. Гаполова*

Віддруковано у Запорізькій ОУНБ
просп. Соборний, 142, Запоріжжя, 69095

Відділ наукової інформації та бібліографії
Телефон: (061) 787-53-57

Ел. пошта: bibliograf.zounb@gmail.com, bibliograf@zounb.zp.ua

**ЗАПОРІЖЖЯ
ПР. СОБОРНИЙ, 142
061 787 53 57**

**BIBLIOGRAF.ZOUNB@UKR.NET
BIBLIOGRAF@ZOUNB.ZP.UA**

**FACEBOOK.COM/BIBLIOGRAF.ZOUNB
YOUTUBE.COM/BIBLIOGRZOUNB**

ZOUNB.ZP.UA